

Qüestions de la teoria de la traducció

Marisa Presas Corbella

PID_00165390

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. L'objecte de la teoria de la traducció	9
1.1. Els principis generals de la traducció	9
1.2. Estudis descriptius	10
1.2.1. Sociologia de la traducció	11
1.2.2. Psicologia de la traducció	11
1.2.3. La traducció com a "tercera llengua"	12
1.3. Els estudis aplicats	12
2. La interpretació en el curs de la història	13
2.1. La interpretació a l'antiguitat i a l'edat mitjana	13
2.2. La interpretació a l'època dels descobriments geogràfics	14
2.3. La interpretació als segles XX i XXI.....	14
3. La traducció en el curs de la història	16
3.1. La traducció a l'antiguitat	16
3.2. La traducció a l'edat mitjana	17
3.3. La traducció al Renaixement	18
3.4. La traducció als segles XVII i XVIII.....	19
3.5. La traducció al segle XIX i primera meitat del segle XX.....	20
3.6. La traducció des de la segona meitat del segle XX.....	21
4. Els principals paradigmes de la teoria de la traducció	22
4.1. La traducció com a operació d'intercanvi lingüístic	22
4.2. La traducció com a comunicació bilingüe	24
4.3. La traducció com a comunicació intercultural	25
4.4. La traducció com a procés mental	27
Resum	31
Activitats	33
Exercicis d'autoavaluació	34
Solucionari	35
Glossari	36

Bibliografia.....	37
--------------------------	-----------

Introducció

En català la denominació "teoria de la traducció" cobreix tres camps de significació:

- La idea genèrica de reflexió o abstracció contraposada a la pràctica.
- L'estudi metòdic o científic de la traducció com a fenomen; en aquesta accepció seria equivalent de "física", "filologia" o "biologia", i s'ha proposat com a alternativa "traductologia".
- Un corrent determinat o una explicació parcial dintre el camp científic; en aquesta accepció seria equivalent de "teoria de la relativitat", "teoria de l'evolució de les espècies" o "teoria del relativisme lingüístic".

Si en el mòdul "Aspectes de la pràctica de la traducció" hem tractat les teories implícites i alguns aspectes de la pràctica de la traducció, en aquest mòdul ens ocuparem de la teoria de la traducció i ens centrarem en dos aspectes: l'objecte de la teoria de la traducció i les principals línies de pensament o paradigmes de les teories explícites.

Pel que fa a l'objecte de la teoria de la traducció, veurem que la mateixa complexitat d'aquest objecte planteja la necessitat de tractar-lo des de diverses subdisciplines, i moltes vegades des d'una perspectiva interdisciplinària.

Abans d'entrar en els paradigmes de la teoria de la traducció farem un repàs, necessàriament breu i fragmentari, de la història de la traducció i de la interpretació. Aquesta síntesi ens permetrà de començar a familiaritzar-nos amb alguns dels problemes dels quals s'ocupa la teoria de la traducció. En aquest repàs deixarem de banda de moment el paper de la traducció en la cultura catalana, que estudiarem en el mòdul "La traducció en la cultura catalana".

Ja hem vist en el darrer apartat del mòdul "Aspectes de la pràctica de la traducció" que la funció de la teoria és explicar els fenòmens que es poden relacionar amb la traducció. Aquestes explicacions es formulen des de sistemes de creences o paradigmes. En aquest mòdul estudiarem quatre paradigmes de la traducció: el paradigma lingüístic, el paradigma comunicacional, el paradigma cultural i el paradigma cognitiu. En aquest estudi ens serviran de fil conductor els quatre aspectes que considerem fonamentals d'una teoria de la traducció:

- La definició de traducció.
- La teoria del llenguatge en la qual es basa aquesta definició.
- El paper del traductor.

- La relació entre TO i TD.

Objectius

En aquest mòdul es fa un breu repàs del paper de la traducció i de la interpretació en la història, i es presenten les qüestions principals que es planteja la teoria de la traducció, i també les respostes que s'han donat segons diverses línies de pensament. En acabar l'estudi d'aquest mòdul l'alumne hauria de ser capaç de dur a terme les operacions següents:

1. Conèixer els objectes de la teoria de la traducció.
2. Conèixer les funcions principals de la traducció en el curs de la història.
3. Conèixer les principals funcions de la interpretació en el curs de la història.
4. Conèixer els corrents de pensament principals en la reflexió sobre la traducció.
5. Reconèixer els principals paradigmes de la teoria de la traducció.

1. L'objecte de la teoria de la traducció

Si seguim una proposta ja clàssica de J. S. Holmes (1988), la disciplina que anomenem teoria de la traducció té tres grans àmbits d'estudi:

- 1) La definició de principis generals que abastin tots els fenòmens relacionats amb la traducció.
- 2) La descripció dels fenòmens relacionats amb la traducció com a producte i procés que és.
- 3) Els estudis aplicats.

En termes molt generals podem dir que el primer àmbit se centra en l'establiment dels principis generals i comuns que governen les diverses modalitats de la traducció. El segon àmbit se centra en l'observació directa dels traductors i dels intèrprets en el moment de dur a terme la seva activitat, en la descripció dels productes d'aquestes activitats, i en l'observació de la seva funció en la cultura receptora. Finalment, el tercer àmbit té com a objecte comprovar les possibilitats d'aplicació dels dos primers àmbits, però també de proporcionar-los dades de la realitat.

1.1. Els principis generals de la traducció

Determinar els principis generals de la traducció vol dir, en síntesi, determinar allò que tenen en comú totes les modalitats de mediació lingüística que hem vist en el mòdul anterior; això vol dir que aquests principis haurien de permetre d'explicar amb les mateixes eines conceptuals fenòmens tan diversos com ara la interpretació simultània i la subtitulació, o la traducció humana i la traducció automàtica. Heus aquí algunes de les preguntes que es planteja la teoria general de la traducció:

- Com es pot descriure el procés de la traducció?
- Què és allò que fa possible la traducció?
- Quins factors lingüístics i extralingüístics influeixen en el procés de la traducció?
- Quins són els límits de la traducció?
- Quines són les limitacions de la traducció?
- Quins mètodes o procediments generals es poden aplicar per a resoldre problemes de traducció?

De fet, totes aquestes preguntes es poden resumir en una sola: què és el que fa que puguem qualificar un determinat fenomen de "traducció"? Cal advertir d'antuvi que la resposta a aquestes preguntes depèn en gran mesura de la

teoria del llenguatge a partir de la qual es tracten aquestes qüestions, com podem comprovar en l'apartat 4, quan ens ocuparem de les principals línies de pensament de la teoria de la traducció.

Ara bé, si els principis generals permeten de determinar què tenen en comú activitats tan diverses com la interpretació simultània o la subtitulació, és obvi que d'altra banda són insuficients per a donar compte dels seus trets específics. D'aquí la necessitat de desenvolupar lleis o principis parcials i de definir objectes més particulars.

1.2. Estudis descriptius

L'àmbit dels estudis descriptius és el camp en el qual tradicionalment s'han concentrat més treballs de reflexió sobre la traducció. Aquests treballs tenen dues classes de fonts:

1) Els escrits dels traductors sobre la traducció; l'estudi d'aquests textos permet d'extreure interessants conclusions sobre la concepció dels traductors en èpoques o països concrets, i posen de manifest fins a quin punt la traducció ha estat en el focus de tensions ideològiques.

2) La recopilació i descripció de textos traduïts; aquests treballs tenen dues variants principals:

a) La comparació de traduccions amb els seus originals.

b) La comparació de diverses traduccions d'un mateix original entre si, siguin a una llengua o a diverses llengües.

Aquestes descripcions poden adoptar un punt de vista sincrònic o diacrònic, i els seus objectius són, entre altres, els següents:

- Establir la història de la traducció i de la interpretació.
- Establir repertoris d'equivalents lèxics, sintàctics o estilístics entre parells de llengües.
- Detectar possibles fonts d'errors de traducció entre parells de llengües.
- Classificar procediments de traducció (emprats per traductors determinats, o en tipus de textos determinats, per exemple).
- Establir teories específiques per a determinats gèneres o modalitats (traducció literària o doblatge de pel·lícules, per exemple).

Lectura complementària

A la bibliografia trobareu un apartat dedicat a antologies d'aquesta mena de textos. Us recomanem especialment la següent:

E. Gallén; M. Llanas; M. Ortín; R. Pinyol; R. Torrens; P. Quer (2000). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història.* Vic: Eumo

Els estudis descriptius actuals

Actualment, alguns d'aquests estudis descriptius es duen a terme a partir de corpus paral·lels informatitzats i per a l'anàlisi dels corpus es fan servir també eines informàtiques com ara programes de concordançes.

Com ja hem assenyalat en referir-nos als estudis teòrics generals, els mètodes que s'apliquen en aquests estudis i, per tant, els seus resultats, depenen en gran mesura de les teories lingüístiques i/o literàries dominants en cada moment.

1.2.1. Sociologia de la traducció

Un objecte més recent de la teoria de la traducció és la funció de les traduccions (especialment de les traduccions literàries) al si de la cultura de destinació. En aquest cas interessen aspectes com: quins textos són seleccionats i per qui per a ser traduïts en una època determinada, com es tradueixen, qui els tradueix i amb quina finalitat i, sobretot, quina recepció tenen els textos traduïts. Aquest objecte, doncs, està més relacionat amb les circumstàncies extratextuals que amb el text i, per tant, en el seu estudi s'apliquen primordialment mètodes de la sociologia i de la teoria de la recepció literària.

1.2.2. Psicologia de la traducció

Més recent encara és l'interès de la teoria pel procés de la traducció. En aquest cas, l'objecte no és el text traduït, és a dir, el resultat, sinó el mateix procés de la traducció, entenent per procés la sèrie d'operacions mentals que duen a terme el traductor o l'intèrpret quan produeixen un text a partir d'un altre. En aquest cas interessen aspectes com els següents:

- Els coneixements que posa en joc el traductor o l'intèrpret, és a dir, la definició de la competència traductora.
- Els trets específics que presenta el processament del llenguatge en els processos de la traducció i de la interpretació.
- Quins procediments o estratègies apliquen el traductor o l'intèrpret per a solucionar problemes específics.
- El paper de determinats mecanismes mentals en el procés de traducció o d'interpretació (per exemple, la memòria o l'atenció).

En aquest cas els mètodes, especialment els mètodes d'observació del comportament del traductor o de l'intèrpret, però també les teories (per exemple, teories sobre el processament del llenguatge natural per la ment) són manllevats de la psicologia cognitiva.

1.2.3. La traducció com a "tercera llengua"

Aquesta és una línia de recerca relativament nova en el camp de la traducció, que té com a objectiu estudiar allò que té d'específic la "llengua traduïda" en relació amb la mateixa llengua "original"; és a dir, per exemple, quines diferències hi ha entre el català dels textos traduïts i el català emprat en textos originals de qualsevol àmbit. En aquest cas, es tractaria de descobrir aspectes com els següents:

- Si hi ha determinats patrons sintàctics més freqüents en textos traduïts que en textos originals.
- Si l'ús de determinats patrons sintàctics en els textos traduïts està en correlació amb la llengua de la qual han estat traduïts.
- Si la riquesa lèxica dels textos originals és superior o inferior a la dels textos traduïts.

Els corpus comparables

Per a aquest tipus d'estudis es fan servir el que s'ha anomenat *corpus comparables*, és a dir, corpus de textos originals i de textos traduïts, per a diferenciar-los dels corpus paral·lels. Per a analitzar-los s'apliquen igualment programes de concordances.

1.3. Els estudis aplicats

Aquesta mena d'estudis tenen com a finalitat no sols servir de "corretja de transmissió" de la teoria, amb una funció purament subordinada, sinó també proporcionar dades i plantejar problemes als estudis teòrics. Els principals àmbits dels estudis aplicats són els següents:

- La didàctica de la traducció (continguts i progressió de la matèria en els centres dedicats a la formació de traductors, mètodes d'ensenyament, sistemes d'avaluació, etc.)
- La producció d'eines per al traductor (diccionaris, programes de traducció assistida per ordinador, programes de traducció automàtica, etc.).
- La crítica de traduccions.

D'aquesta breu presentació dels objectes de la teoria de la traducció es desprèn que aquesta disciplina abasta un ventall molt ampli de temes i que aplica mètodes i conceptes de ciències molt diverses.

En aquest mòdul ens concentrarem en les aportacions de dos d'aquests àmbits d'estudi: els principis generals de la traducció i la història de la traducció. En primer lloc, ens ocuparem del paper de la interpretació i de la traducció en la història mitjançant algunes fites, i a continuació ens ocuparem de les principals línies teòriques de la traducció.

2. La interpretació en el curs de la història

Si cronològicament el llenguatge oral és anterior a la invenció de l'escriptura, hem de pensar que la interpretació és anterior a la traducció. Així, podem suposar que, des dels temps més remots, quan dos comerciants volien tancar un intercanvi de mercaderies, o dos cabdills volien negociar una pau o declarar-se la guerra, necessitaven la mediació d'un intèrpret. Així, doncs, la història de la interpretació està lligada fonamentalment a les relacions comercials, a les campanyes militars i a les subsegüents converses de pau. Tot i la seva rellevància, són escasses les referències documentals a la tasca dels intèrprets, i això per diverses raons: per la naturalesa confidencial de la seva tasca, per la seva naturalesa oral i, per tant, "fugaç", perquè en el decurs de la història s'han succeït diverses llengües en el paper de llengua franca o llengua de la diplomàcia, però també perquè durant molts segles els intèrprets sortien de grups de població menystinguts: dones, esclaus, presoners o mestissos.

2.1. La interpretació a l'antiguitat i a l'edat mitjana

Els primers intèrprets dels quals tenim referències històriques estaven al servei dels faraons de la VI dinastia (2423-2263 aC). En una necròpolis situada a la vora del Nil davant l'illa d'Elefantina (Alt Egipte), s'han trobat les tombes dels que eren anomenats "prínceps intèrprets", que asseguraven les relacions polítiques i comercials entre Egipte i Núbia. Les inscripcions trobades a les tombes donen els noms d'aquests primers intèrprets i deixen constància dels seus viatges i missions diplomàtiques. Atès que la regió de la qual eren originaris es troba a la frontera entre Egipte i els seus veïns del sud, cal pensar que aquests intèrprets eren bilingües i, molt probablement, mestissos.

A les obres dels historiadors grecs i llatins els intèrprets són esmentats de passada. En canvi, sabem que els intèrprets van tenir un paper important entre els jueus, molt especialment a les escoles talmúdiques, ja que la llengua de la religió era l'hebreu, mentre que la majoria de la població havia passat a parlar l'arameu. Els textos bíblics es llegien en hebreu i l'intèrpret els traduïa verset per verset.

Igualment, segles més tard, els intèrprets van contribuir a l'expansió de la religió islàmica a l'Àfrica. Com en el cas de l'hebreu per al judaisme, l'única llengua que té un valor ritual per a l'Islam és l'àrab; d'aquí que en les cerimònies religioses es necessitava el concurs de l'intèrpret que traduïa els versets de l'Alcorà a la llengua dels fidels.

Lectura recomanada

Per a la història de la interpretació podeu consultar el text següent:

J. Delisle; J. Woodsworth (ed). (1995). *Les traducteurs dans l'histoire*. Ottawa: Les Presses Universitaires d'Ottawa.

Les llengües franques en la història

Les principals llengües que han fet el paper de llengua franca són: l'arameu i el llatí en l'antiguitat, l'àrab a l'Àfrica, l'espanyol i el portuguès a Amèrica Llatina, i el francès a Europa fins a començament del segle xx. No cal dir que actualment l'anglès és la llengua franca a gairebé tot el món.

Els primers intèrprets

Un baix relleu de la tomba del faraó Horemheb, successor de Tutankamon, representa l'intèrpret com un personatge desdoblant que fa de mediador entre el general Horemheb i emissaris siris i libis (ca. 1350 aC).

2.2. La interpretació a l'època dels descobriments geogràfics

A partir del segle XVI, amb les empreses de descobriment i conquesta, s'inicia una etapa d'auge de la interpretació. Així, les empreses de colonització del continent americà fan imprescindibles els intèrprets. Els colonitzadors, siguin espanyols, francesos o anglesos, segueixen un patró comú a l'hora de seleccionar els seus intèrprets: normalment són antics presoners dels indígenes, o bé indígenes que han estat fets presoners pels colonitzadors o que han treballat per a ells com a esclaus. Un dels exemples més representatius d'aquests intèrprets indígenes al servei dels colonitzadors és Malintzin, o *doña Marina* (ca. 1501 - ca. 1550), que va estar al servei d'Hernán Cortés durant la conquesta de Mèxic. Malintzin era asteca, però sembla que havia estat venuda als maies de petita, abans de ser oferta als conqueridors espanyols. Per això, a més de la seva llengua, el náhuatl, coneixia el maia, i sembla que va aprendre molt ràpidament l'espanyol. El cas de Malintzin també és representatiu de les contradiccions que segurament comportava la situació d'aquests personatges: mentre que el seu poble la veu com una traïdora, els cronistes espanyols li mostren un gran respecte i consideren que en gran part deuen les seves victòries sobre els indígenes a la seva actuació.

2.3. La interpretació als segles XX i XXI

En el segle XX la interpretació té dos grans moments històrics en les dues guerres mundials. Els intèrprets fan d'enllaç entre els membres d'un i altre bàndol durant ambdues guerres, i tenen també un paper molt destacat en les negociacions posteriors. Un factor decisiu per a la història de la interpretació és el fet que en les negociacions del tractat de Versalles de 1919, que van seguir a la Primera Guerra Mundial, per primera vegada deixa d'utilitzar-se el francès i es recorre a l'anglès.

Però potser l'aspecte més destacable és l'evolució mateixa de la professió en el segle XX, amb la implantació de la tecnologia i la generalització de la interpretació simultània. Abans de l'aparició de l'equipament necessari per a la interpretació simultània, la modalitat que es practicava necessàriament era la interpretació consecutiva, sense presa de notes normalment, i la longitud dels segments que s'interpretaven variava segons la memòria i l'habilitat de l'intèrpret, però també segons l'orador i les exigències dels interlocutors. Així, per exemple, era freqüent que en el cas de discussions de tractats s'exigís una interpretació frase per frase. La primera instal·lació per a la interpretació simultània va ser creada per IBM per a la Societat de Nacions, i va ser utilitzada per primera vegada a Ginebra l'any 1927 amb motiu d'una conferència internacional sobre el treball. La decadència de la Societat de Nacions en els anys precedents a la Segona Guerra Mundial, però també la complexitat i l'escassa eficàcia d'aquelles primeres instal·lacions, va comportar que la interpretació simultània caigués en desús. És amb motiu dels processos de Nuremberg (no-

Les llengües oficials de l'ONU i la UE

Les llengües oficials de l'ONU i els seus organismes, com ara la FAO, l'OMS o la UNESCO, són: anglès, àrab, espanyol, francès, rus i xinès. Les llengües oficials de les institucions de la UE (Parlament, Comissió, Tribunal de Justícia i Tribunal de Comptes) són: alemany, anglès, búlgar, danès, eslovac, eslovè, espanyol, estonià, finès, francès, gaèlic, grec, hongarès, italià, letó, lituà, maltès, neerlandès, polonès, portuguès, romanès, txec i suec.

vembre de 1945 a octubre de 1946), que s'havien de desenvolupar en quatre llengües, anglès, francès, rus i alemany, que per primera vegada es crea un veritable equip d'intèrprets i s'estableix un sistema de treball.

Actualment, la tasca dels organismes internacionals com l'ONU, l'OTAN o les diverses institucions de la Unió Europea és impensable sense la participació dels intèrprets simultanis, i el mateix podem dir dels congressos científics internacionals.

3. La traducció en el curs de la història

Si per a escriure la història de la interpretació hem de recórrer sobretot a referències i judicis dels seus "usuaris" perquè tenim relativament pocs testimonis dels mateixos intèrprets, per a escriure la història de la traducció tenim les obres traduïdes, però sobretot tenim un enorme volum d'escrits dels mateixos traductors que han reflexionat sobre la seva tasca, i també judicis crítics sobre les traduccions.

3.1. La traducció a l'antiguitat

Els egipcis, com més tard els grecs, menyspreaven els altres pobles, que consideraven "bàrbars". Per tant, no és estrany que no trobem referències a la traducció escrita a Egipte. Per a trobar les primeres traduccions escrites hem d'anar a Mesopotàmia. En aquesta regió, la civilització sumèria havia desenvolupat el sistema d'escriptura cuneïforme, una burocràcia d'escribes, i, fins i tot, un sistema pedagògic d'ensenyament de l'escriptura, que consistia fonamentalment en llistes de vocabulari ordenades per camps semàntics o lèxics. Així no és estrany que, quan a finals del mil·lenni III aC els sumeris van ser conquerits pels acadians, els mestres sumeris elaboressin els primers diccionaris bilingües dels quals tenim constància. D'altra banda, sembla que per la via de la traducció la influència de la cultura sumèria va arribar fins a Israel, de manera que podem trobar ressonàncies del poema sumeri *Enki i Ninhursag* al Gènesi.

A partir d'aquest primer exemple podem seguir en la història de la traducció el seu paper de transmissió cultural. És per la via de la traducció que el llegat cultural grec passa a formar part de la cultura romana. Des que cap al 240 aC Livi Andrònic compon la versió llatina de l'*Odissea*, es desenvolupa a Roma una important activitat traductora que duen a terme els autors romans més importants: Terenci, Ciceró, Horaci, Virgili o Quintilià. Com assenyala M. Ballard (1995), podem pensar que la tasca d'aquests traductors estava inspirada per una doble motivació: posar a l'abast dels lectors llatins les obres cabdals de la literatura grega, que consideraven "superior", però també adquirir prestigi als ulls dels seus contemporanis.

Aproximadament a la mateixa època comença a la Xina la traducció dels textos sagrats budistes del sànscrit al xinès. Per a dur a terme aquesta tasca es constituïen allò que avui anomenariem "tallers de traducció". En aquests tallers un monjo budista de prestigi, el "traductor en cap", explicava el significat del text en la seva llengua. Per sota d'ell, els "intèrprets" traduïen oralment les explicacions del traductor al xinès; aquestes traduccions orals eren anotades per monjos xinesos. Per últim, l'"escriptent" era l'encarregat de fer la versió final del text, consultant no sols les seves notes sinó també les dels altres membres del taller. Aquest procediment reflecteix la importància que es concedia a la

La pedra de Rosetta

La manca de traduccions d'obres literàries no ens ha de fer pensar que no existia ja en aquella època la traducció de textos escrits. Recordem que la famosa pedra de Rosetta (segle II aC), que va proporcionar a F. Champollion les primeres pistes per a desxifrar l'escriptura jeroglífica, conté un text en grec amb la seva traducció a l'egipci (en dos sistemes d'escriptura: demòtica i jeroglífica). La pedra de Rosetta es refereix als fets del faraó Ptolomeu V.

Livi Andrònic

Significativament, Livi Andrònic era un esclau grec llibert.

Kumarajiva, traductor en cap

Entre els traductors de textos budistes al xinès destaca l'indi Kumarajiva (344-413 dC), que presidia tallers de fins a 3.000 participants.

recta interpretació dels textos sagrats, una preocupació que es repeteix en totes les empreses de traducció de textos canònics religiosos, com veurem en parlar de les traduccions de la Bíblia o de l'Alcorà.

Si la traducció de textos budistes és cabdal per a la cultura xinesa, la traducció de la Bíblia marca la cultura occidental. La primera traducció de la Bíblia de la qual tenim notícia documental es va fer al grec a partir del text arameu que, al seu torn, ja era una traducció de l'hebreu. La versió grega, o dels Setanta, responia a la necessitat de la comunitat jueva d'Alexandria, la llengua de la qual no era l'aramèu sinó el grec. Amb aquesta traducció s'instaura una de les idees més persistents de les que han envoltat la traducció i més específicament la traducció de la Bíblia: per a evitar la subjectivitat en la interpretació de la paraula de Déu cal traduir paraula per paraula i preservar l'ordre dels mots.

Pel que fa als vint-i-set llibres del Nou Testament de la tradició cristiana, ja havien estat redactats originalment en grec. La traducció al llatí del Nou Testament, i posteriorment de l'Antic Testament, és la gran tasca de sant Jeroni (ca. 331 - ca. 420 dC). La seva obra, la *Vulgata*, ha estat durant segles l'única versió de la Bíblia acceptada per l'Església catòlica.

3.2. La traducció a l'edat mitjana

Al començament de l'edat mitjana el volum de traduccions és baix a causa de la inestabilitat política i social, i al fet que la vida cultural o intel·lectual queda pràcticament restringida als monestirs. Però la raó més important és segurament la pervivència del llatí com a llengua de cultura, que fa la traducció innecessària per a les elits intel·lectuals. No és estrany, doncs, que durant els primers segles de l'edat mitjana, a Europa, les empreses de traducció es concentren en la versió a llengües vulgars de textos religiosos per a l'evangelització.

En aquesta època, a Orient, destaca l'anomenada Escola de Bagdad, vinculada a la biblioteca d'aquesta ciutat, que va assolir la seva màxima esplendor en el segle IX, i que va a dur a terme una importantíssima tasca de traducció de textos filosòfics i científics del grec a l'àrab. La principal figura d'aquesta escola és Hunayn ibn Ishaq (809-875), lingüista, traductor, metge i filòsof. Tot i la denominació d'escola, la Biblioteca de Bagdad era més un centre de producció de traduccions que no pas un centre de formació de traductors. Entre els trets característics de l'Escola de Bagdad cal assenyalar que els traductors eren especialistes del camp de la ciència que traduïen (astronomia, medicina o matemàtiques, per exemple); que l'ofici de traductor, que gaudia d'un elevat reconeixement social, es transmetia de pares a fills, sobretot entre la comunitat cristiana, que, a més de l'àrab coneixia el grec i el siríac, que eren les llengües originals dels textos que traduïen.

El Pentateuc

Segons Filó d'Alexandria, el faraó Ptolomeu II Filadelf (285-247 aC) va encarregar la traducció dels cinc primers llibres de la Bíblia, el Pentateuc de la tradició cristiana, a setanta-dos savis jueus "d'edat venerable i plens de virtut" que havien de treballar aïllats. Al cap de setanta-dos dies aquests savis van lliurar setanta-dues versions idèntiques, la qual cosa provava que treballaven sota la inspiració de Déu. Actualment, els historiadors consideren que aquest text dels Setanta seria una compilació de diverses traduccions anteriors.

Evangelitzadors i alfabetitzadors

En alguns casos, la tasca de traducció va acompanyada de la creació d'un alfabet que permeti de representar tots els sons de la llengua a la qual es tradueix. Són representatius en aquest àmbit el bisbe Wulfila (311-384), traductor dels Evangelis a la llengua dels gots i creador de l'alfabet gòtic, o els bisbes Ciril (827-869) i Metodi, evangelitzadors de pobles eslaus i creadors de l'alfabet anomenat precisament *ciril·lic*.

Un segle més tard, els coneixements de la Grècia antiga preservats pels traductors àrabs arribaran a Europa per mitjà dels centres de traducció del sud d'Itàlia, però sobretot per mitjà de l'anomenada Escola de Toledo. Com en el cas de l'Escola de Bagdad, l'Escola de Toledo era un centre de producció de traduccions i no un centre de formació de traductors, i la seva tasca s'estén des del segle X fins al segle XIII. Sobretot a partir del segle XII la tasca de traducció de l'àrab al llatí i a l'hebreu es fa més rigorosa, i coneixem el nom de molts traductors, alguns castellans, però també anglesos, italians, un flamenc i un dàlmata, a més de jueus i àrabs. Aquests traductors treballaven normalment en parelles: un traductor feia la versió de l'àrab al castellà i un altre del castellà al llatí. Els treballs d'aquests traductors se centren en les ciències: matemàtiques, medicina, filosofia, astronomia i ciències ocultes. Però és sobretot al segle XIII quan Alfons X el Savi reuneix per primera vegada un equip de traductors i estableix un programa de traduccions que revisava ell mateix, sobretot obres d'astronomia i astrologia. Amb tot, el fet més destacable és que les traduccions ja no es fan al llatí sinó a la llengua vernacle, el castellà.

Vegeu també

En el mòdul "La traducció en la cultura catalana" veurem com en aquesta època la traducció assolix també fites remarcables a Catalunya.

3.3. La traducció al Renaixement

Amb el Renaixement s'inicia una de les èpoques de major activitat traductora a Europa, una activitat propiciada, entre altres, pels factors següents:

- La caiguda de l'imperi de Bizanci, que va fer emigrar cap a Occident els intel·lectuals grecs.
- La difusió de l'humanisme i el redescobriment de l'antiguitat clàssica.
- La invenció de la impremta.
- El desenvolupament de les literatures nacionals i el desplaçament del llatí a favor de les llengües vernacles.

Entre els trets més destacables cal esmentar que la traducció comporta sovint per part del traductor una recerca prèvia d'originals fiables. L'estudi de les llengües i la consciència de les diferències entre aquestes condiciona també una seriosa reflexió sobre els problemes de la traducció. Al mateix temps, els escrits dels traductors comencen a reflectir la seva insatisfacció pel fet que la seva tasca és poc reconeguda. Pel que fa al mètode de la traducció, els traductors defugen generalment la traducció literal, ja que són conscients que els seus lectors, els nous burgesos, no coneixen la llengua original dels textos.

D'aquesta tendència a la llibertat en la traducció s'escapava, no cal dir-ho, la traducció de textos sagrats. Cal recordar que en aquell moment la llengua de l'església encara era el llatí, i el text de referència la *Vulgata*. Atès que les llengües vernacles eren considerades com una degradació del llatí, la traducció de

la Bíblia es considerava també una degradació del llibre sagrat. D'altra banda, l'Església veia en la lectura de la Bíblia per part dels fidels el perill que aquests en fessin interpretacions errònies.

Sobre aquest rerefons cobra especial importància la traducció de la Bíblia de Luter (1483-1546). Si d'una banda representa un acte de rebel·lia contra la doctrina de l'Església i una afirmació de la lliure interpretació, des del punt de vista de la història de la traducció representa també una rebel·lia contra la norma imposada als traductors que la Bíblia s'havia de traduir literalment.

3.4. La traducció als segles XVII i XVIII

En aquesta etapa el punt de referència de la traducció europea està constituït per les traduccions anomenades les "belles infidels", apel·latiu que ha fet fortuna en la història de la traducció des que va ser aplicat per primera vegada pel filòleg Gilles Ménage (1613–1692) referint-se a una traducció de J. Perrot d'Ablancourt (1606-1664), i que reproduïm segons la citació d'M. Ballard (1995, pàg. 147).

"Lorsque la version du Lucien de M. d'Ablancourt parut, bien des gens se plainirent de ce qu'elle n'étoit pas fidèle. Pour moi je l'appelai *la belle infidèle*, qui étoit le nom que j'avois donné étant jeune à une de mes maîtresses." [Quan va aparèixer la versió de Llucià del senyor Perrot d'Ablancourt, molts es van queixar que no era fidel. Jo mateix la vaig anomenar *la bella infidel*, que era el nom que de jove havia donat a una de les meves amants. Trad. d'M. Presas]

Si bé el fenomen es considera centrat a França, podem dir que s'estén a tota Europa, entre altres factors per la funció de model de la cultura francesa en aquell moment. Les "belles infidels" són traduccions en les quals els textos d'origen són adaptats completament a les normes classicistes del "bon gust", és a dir, al cànon estètic de l'època, i s'eliminen les particularitats de l'original.

Molt lluny d'Europa, a la Xina, es produeix en aquesta època una important tasca traductora lligada, una vegada més, a l'expansió religiosa. Els que la duen a terme aquest cop són els jesuïtes, encarregats de difondre la fe catòlica a la Xina. Impulsats per la idea que la millor manera d'assolir el seu objectiu era guanyar-se les capes il·lustrades, els jesuïtes van emprendre la traducció d'obres científiques europees al xinès. Aquesta tasca dels missioners s'inicia el 1583 impulsada per Matteo Ricci (1552-1610) i continua fins a la darrerria del segle XVII. Per regla general aquestes traduccions eren fruit de la col·laboració entre missioners i lletrats xinesos, i cobrien camps científics com les matemàtiques, l'astronomia, la geografia, la física, a més de les obres religioses. Un altre aspecte destacable de la tasca d'aquests missioners és que van fer realment de pont entre Orient i Occident pel fet que van traduir obres cabdals de la cultura xinesa al llatí.

Sobre les "belles infidels"

Tot i que les "belles infidels" pot ser considerada la tendència dominant, hi ha també traductors, per exemple a Anglaterra i Alemanya, que s'esforcen a respectar els trets particulars de l'original.

3.5. La traducció al segle XIX i primera meitat del segle XX

Al segle XIX Alemanya reemplaça França com a centre d'irradiació cultural. L'ideal classicista dóna pas a l'ideal romàntic, que en el camp de la traducció aspirava a posar a l'abast del lector alemany les obres cabdals de la literatura universal. La traducció experimenta una revalorització en ser considerada una tasca de creació paral·lela a la de la creació de l'obra literària.

El segle XIX pot ser considerat com un altre gran segle de la traducció a tota Europa, sobretot gràcies al sorgiment de les literatures nacionals a l'Europa central i a la necessitat que s'experimenta de disposar de les obres cabdals de la literatura universal en aquestes llengües. Així, el moviment traductor es constata a Txecoslovàquia, Bulgària, Hongria o Polònia, però també a Grècia, Finlàndia (ja a començament del segle XX), o Rússia, on les traduccions de poetes com Puixkin i Lermontov es van constituir en models per a altres traductors.

A l'Índia trobem un exemple interessant de la influència ideològica que pot arribar a exercir la traducció en el cas del llibre *Bhagavad-Gita* ('Cant del Senyor'), que forma part de la gran epopeia hindú, el *Mahabharatha*. Escrit originalment en sànscrit, aquest llibre és un text fonamental de l'hinduisme, i havia estat traduït a diverses llengües índies. En la interpretació tradicional es considerava un text místic, que propugnava una actitud de desinterès envers les coses contingents d'aquest món. A finals del segle XIX el *Bhagavad-Gita* va ser traduït al marathi per Bal Gangadhar Tilak (1856-1920), que va interpretar el seu missatge com una crida a l'acció, això sí, desinteressada, però també com una justificació del recurs a la violència. Molt ràpidament aquesta versió va ser adoptada com a guia ideològica pels que lluitaven contra l'imperi britànic per la independència del país. Uns anys més tard, el mahatma Gandhi (1869-1948) va traduir el mateix llibre al gujarati, i li va donar una interpretació diametralment oposada: Gandhi interpreta el missatge del *Bhagavad-Gita* com una crida a l'acció, però a una acció pacífica.

El cas de Japó mereix una atenció especial. Des de la seva fundació cap al 200 aC fins al segle XIX, l'imperi japonès es va caracteritzar pel seu aïllament cultural, i, per tant, per la manca gairebé absoluta d'una tradició traductora. No és fins a l'era de l'emperador Meiji (1868-1912) que es trenca aquest aïllament i s'inicia una etapa que podríem anomenar d'obertura a les cultures estrangeres. Posat que l'obertura de l'emperador Meiji responia a un afany de modernitzar el seu país, les primeres traduccions són d'obres científiques. Més endavant s'inicia lentament la traducció d'obres literàries del francès i de l'anglès principalment, i, més que traduccions pròpiament, es consideren adaptacions de les obres originals. Cap al final del segle s'instaura una nova tendència en la traducció, quan els traductors de novel·les intenten de traslladar no sols l'acció sinó també la forma d'expressió. I així determinaran la manera de traduir posterior i, a més a més, contribuiran a renovar la literatura japonesa.

Vegeu també

Com veurem en el mòdul "La traducció en la cultura catalana", al tombant dels segles XIX-XX trobem als Països Catalans una eferescència traductora paral·lela.

També a la Xina del final del segle XIX la traducció es converteix en la via de modernització del país. La traducció va ser impulsada per institucions reformistes que veien la necessitat d'obrir el país després de segles de tancament a influències externes i de domini del pensament confucià. Així, és especialment important la traducció d'obres científiques (astronomia, mineralogia o geologia). Moltes d'aquestes primeres traduccions es feien del japonès, ja que el Japó havia començat la seva importació dels coneixements occidentals una generació abans. Destaca en aquest període la tasca de Yan Fu, que va traduir de l'anglès les obres cabdals del pensament polític i econòmic de l'època. D'altra banda, el triomf del comunisme a la Xina i la mateixa creació de la República Popular no haurien estat possibles sense la tasca de traducció de les obres de Marx, Engels, Lenin i Stalin.

3.6. La traducció des de la segona meitat del segle XX

El final de la Segona Guerra Mundial marca un punt d'inflexió en la història de la traducció per motius molt diversos, que aquí només indicarem breument:

- L'expansió de les relacions internacionals propicia un increment del volum de traduccions, tant tècniques i científiques com literàries; el model més representatiu d'aquesta tendència és la Unió Europea amb vint-i-tres llengües oficials.
- El volum de traducció que representa la literatura de masses, per exemple, *best sellers*, normalment de provinença anglosaxona, i còmics.
- L'interès per les que podem anomenar ras i curt literatures "no occidentals", "minoritàries" o "minoritzades", que sorgeixen com a conseqüència dels processos de descolonització, i que es donen a conèixer mitjançant traduccions.
- La nova relació de la tecnologia amb la traducció: d'una banda, la traducció per als mitjans tecnològics que hem vist en el mòdul "Aspectes de la pràctica de la traducció" i que va des del doblatge i la subtitulació fins a la traducció de programari, i, d'altra banda, la utilització de la tecnologia per part dels traductors en forma de bases de dades terminològiques o programes de traducció automàtica i de traducció assistida per ordinador.
- La creació arreu del món de centres de formació de traductors.

Els traductors han desenvolupat un paper important en la història en la transmissió de la ciència, la cultura i la ideologia, mentre que el paper fonamental dels intèrprets ha estat en les relacions diplomàtiques.

4. Els principals paradigmes de la teoria de la traducció

Com qualsevol fenomen complex, la traducció pot ser tractada des de molts punts de vista, de manera que s'obtenen explicacions molt heterogènies, i, a vegades, fins i tot aparentment contradictòries. En aquest apartat tractarem de sintetitzar les quatre aproximacions teòriques que podem considerar fonamentals i més persistents al llarg de la història de la traducció. De cada línia teòrica estudiarem el concepte implícit o explícit de llenguatge en què es basa, el concepte de traducció que se'n deriva, i algunes de les principals conseqüències que se'n desprenen per a la consideració de la tasca del traductor i per a la relació entre el text d'origen i el text de destinació.

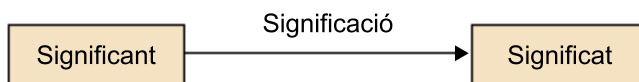
Lectura recomanada

J. Munday (2001). *Introducing Translations Studies. Theories and Applications*. Londres i Nova York: Routledge.

4.1. La traducció com a operació d'intercanvi lingüístic

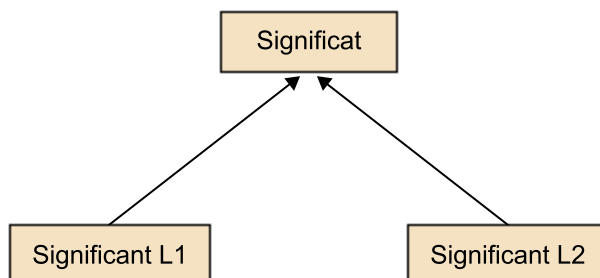
Aquesta aproximació es basa en un concepte del llenguatge segons el qual la llengua està constituïda per elements, les paraules o significants, que representen elements de la realitat extralingüística, el significat. Aquesta relació es denomina significació i es considera estable i objectiva, és a dir, no subjecta a variacions degudes a la interpretació subjectiva dels parlants. La relació entre significat i significat es pot representar segons l'esquema següent:

Esquema 1. La relació entre significat i significat

En aquest marc teòric, traduir vol dir intercanviar els significants d'una llengua pels significants d'una altra i deixar invariats els significats, tal com es representa en l'esquema següent:

Esquema 2. La traducció com a intercanvi lingüístic

A partir d'aquesta idea bàsica s'assumeix que a cadascun dels significants del text d'origen hom li pot assignar un, i només un, significat correcte, i en conseqüència traduir vol dir assignar els significants de la segona llengua que corresponen a cadascun dels significats del text original. La identitat de significats assegura l'equivalència entre el text original i el text de destinació.

D'aquí es desprèn també la idea de la primacia del text original, del qual el text terminal és el reflex o la còpia. Aquesta és la teoria del llenguatge que condiciona la traducció dels textos sagrats. Ja hem vist en l'apartat anterior alguns dels problemes que han hagut d'afrontar els traductors de la Bíblia cristiana, però també la idea que comparteixen la religió jueva i la religió islàmica que textos com la Torah o l'Alcorà perden el seu caràcter sagrat amb la traducció.

En aquest marc la tasca del traductor consisteix a establir la relació triangular significat 1-significat-significant 2. No cal dir que aquest és el concepte a partir del qual es desenvolupa el debat entre traducció lliure i traducció literal, i que és segurament el concepte de la traducció que ha estat més persistent al llarg dels segles, sobretot entre els no-traductors. Els traductors, des de la pràctica, sempre han estat conscients de la necessitat de "canvis" a causa de les especificitats de cada llengua.

La teoria de la traducció com a pur intercanvi lingüístic és la que pretén rebatre Ciceró (106-43 aC) quan caracteritza la seva traducció dels discursos de dos oradors grecs, Èsquines i Demòstenes:

"[...] i no els he traduït pas com a traductor, sinó com a orador, amb les mateixes idees i figures de l'original, però amb paraules conformes al nostre ús. En fer-ho no he considerat necessari traslladar-los paraula per paraula, sinó que n'he conservat l'estil general i l'essència de les paraules [...]."

Marc Tul·li Ciceró. *Sobre la millor classe d'orador* (trad. de V. Alsina, pàg. 27). A: E. Gallén i altres (ed.).

En els seus trets fonamentals, el paradigma lingüístic és la base de les modernes estilístiques comparades. Les estilístiques comparades s'inspiren, d'una banda, en la lingüística saussuriana i, de l'altra, en els treballs sobre estilística de Bally. Els iniciadors d'aquest corrent, J. P. Vinay i P. Darbelnet, consideren que la traducció opera en el pla de la llengua (entesa en contraposició a la parla) i principalment en els nivells lèxic i sintàctic. Si comparem parelles de llengües hom pot arribar a determinar una sèrie de **procediments tècnics** que cal fer servir per a traduir.

Vinay i Darblenet proposen sis tècniques o procediments que agrupen en dues categories:

1) Traducció literal:

a) Manlleu: adopció d'un mot de la llengua d'origen perquè no existeix el concepte en la cultura terminal o bé per a destacar el caràcter exòtic: *meninos da rua* (port.), *ostpolitik* (al.). Amb el temps es pot donar una adaptació ortogràfica: *futbol*, *xampú*.

b) Calc: substitució dels termes d'una locució de la llengua d'origen per termes de la llengua de destinació: *skyscraper* (angl.) / *gratacels*, *science fiction* (angl.) / *ciència ficció*.

c) Traducció paraula per paraula: adopció dels patrons sintàctics de la llengua d'origen, amb les adaptacions normatives imprescindibles: *los alumnos cuyos trabajos...* (cast.) / *els alumnes els treballs dels quals...*

2) Traducció obliqua:

a) Transposició: canvi de categoria gramàtica en la distribució de la càrrega semàntica: *fastidiar* / *fer la guitza*, *apoyar* (cast.) / *donar suport*.

b) Modulació: canvi de la base conceptual (canvi de símbol, abstracte per concret, general per particular, part pel tot, etc.): *sauce llorón* (cast.) / *desmai*, *deshollinador* (cast.) / *escuraxemenes*.

c) Equivalència: utilització de l'expressió adient en la situació concreta (refranys, expressions estereotipades): *más vale cabeza de ratón que cola de león* (cast.) / *més val cap d'arangada que cua de lluç*, *tome asiento* / *seguí*.

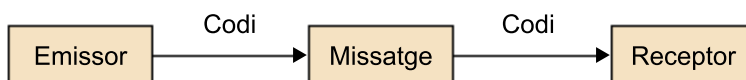
d) Adaptació: compensació de diferències socioculturals amb una equivalència establerta: *baccalauréat* (fr.) / *Abitur* (al.) / *batxillerat*.

La recopilació d'aquests procediments tècnics ha estat fortament criticada per tal com es fixa únicament en solucions ja consagrades per l'ús, i prescindeix del context en el qual els hauria d'aplicar el traductor. En el mòdul "La competència del traductor" veurem que, malgrat tot, aquests són, en efecte, i entre altres, els procediments que apliquem en la traducció, tot adaptant-los als requeriments del context.

4.2. La traducció com a comunicació bilingüe

Tot i el domini de la idea que traduir és una operació d'intercanvi lingüístic centrada en el TO i el TD, al seu costat ha subsistit la idea que traduir és, també, fer el TD entenedor per al seu lector, i que el traductor té una funció de frontissa entre l'autor del TO i el receptor del TD. Aquesta idea es formula com a teoria de la traducció a partir del conegut esquema de la comunicació:

Esquema 3. Els factors de la comunicació

El que diu bàsicament la teoria comunicacional de la traducció és que aquesta comporta una doble situació de comunicació en la qual el traductor fa alhora de receptor i de productor, segons l'esquema bàsic següent:

Esquema 4. Els factors de la comunicació bilingüe

La idea que la traducció és una forma de comunicació i, per tant, el resultat de la interacció de diversos factors comença a soscar la idea de la primacia del TO. El TD no ha de ser una "còpia" de l'original, sinó que li ha de ser equivalent des d'un punt de vista comunicatiu. Podríem dir que el que interessa de traslladar no és tant la "lletra" com l'"esperit" del text d'origen, és a dir, la intenció de l'autor.

En aquesta cadena de factors de la comunicació, la tasca del traductor és d'enllaç entre la primera baula, l'emissor del missatge original, i la darrera, el receptor del text de destinació.

Aquesta idea havia estat expressada ja per John Dryden (1631-1700) al prefaci de la seva traducció de les *Epístoles* d'Ovidi:

"[...]I no hem d'entendre només la llengua del poeta, sinó també la seva manera particular de pensar i d'expressar-se, que són els trets que el caracteritzen i el distingeixen de la resta d'escriptors [...]."

Trad. d'Anna Soler Horta. A: E. Gallén i altres (ed.), pàg. 151-153.

Modernament, podem considerar aquesta teoria un pas intermedi, precursor dels corrents que entenen la traducció com a comunicació intercultural.

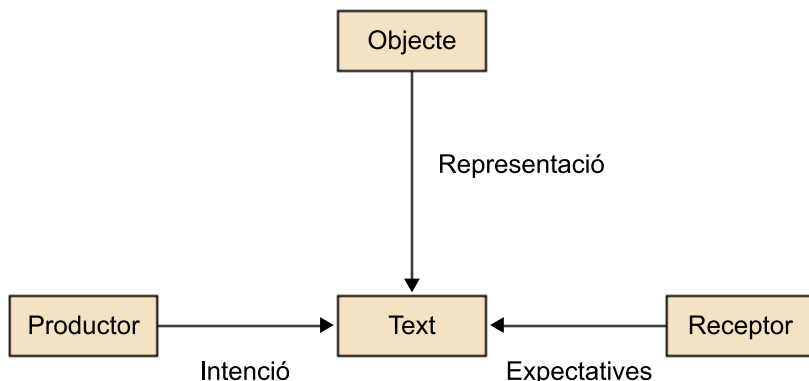
4.3. La traducció com a comunicació intercultural

L'esquema dels factors de la comunicació que acabem de veure fa abstracció de la situació en la qual es produeix aquesta comunicació. Ara bé, si considerem que la comunicació es dóna necessàriament en un moment i en un indret determinats, en un entorn cultural determinat, i sobre un objecte determinat, hem de considerar que aquests factors intervenen també en la comunicació, amb dos aspectes importants: la intenció del productor del missatge i les expectatives del seu receptor.

Esquema 5. Els factors de la situació comunicativa

Situació

Coordenades espai/temps, cultura

Segons aquest model, els actors de la comunicació, productor i receptor, es troben immersos en una situació comunicativa condicionada per les coordenades espai / temps i per la cultura. El missatge, el text, es refereix a un objecte, el representa d'una manera determinada, segons també la intenció de l'autor; el flux de la comunicació no és unidireccional, perquè el receptor genera unes expectatives, que en gran mesura estan condicionades per la situació.

L'aplicació d'aquest esquema a la teoria de la traducció té com a conseqüència que es posa l'èmfasi en les diferències que hi ha entre les cultures, la qual cosa explica que hi hagi punts de vista diferents a l'hora de considerar un mateix objecte, o que els receptors del text d'origen i de la traducció generin expectatives diferents:

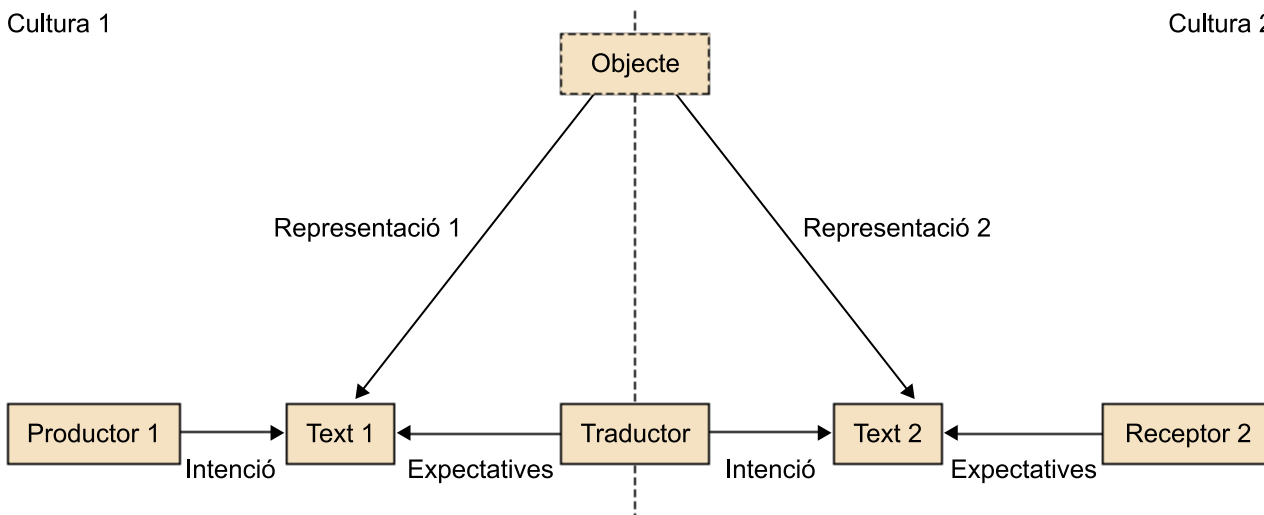
Vegeu també

En el mòdul "Metodologia de la traducció" veurem els problemes i les possibles solucions en la traducció de les especificitats culturals.

Esquema 6. Els factors de la comunicació intercultural

Cultura 1

Cultura 2

En aquest marc el paper del traductor és sobretot de mediador cultural, de manera que la seva tasca oscil·la entre dos pols: en un extrem tindríem l'adequació del text traduït a les normes i convencions culturals de l'original, mentre que en l'altre extrem tindríem l'adequació a les normes i convencions de la cultura de destinació, per a respondre a les expectatives del seu receptor.

En el curs de la història no han faltat els traductors conscients de la necessitat d'adaptar els seus textos als condicionants culturals de la seva època. Les "belles infidels", que hem vist a l'apartat anterior, serien un exemple clàssic de la preocupació dels traductors que miren de respondre a les expectatives dels seus receptors.

Vegem, per exemple, com J. Perrot d'Ablancourt justifica, a la seva dedicatòria, la traducció que va rebre el qualificatiu de "bella infidel":

"[...] Com que la majoria de coses aquí contingudes no són sinó gràcies i bromes, que són diferents en totes les llengües, no se'n podia fer una traducció regular. [...] Totes les comparacions tretes de l'amor parlen del dels nois, que no era estrany als costums de Grècia i que produeix horror en els nostres. [...] Així doncs, ha calgut canviar tot això per fer una cosa agradable; altrament, això no seria Llucià; i el que agrada en la seva llengua seria insuportable en la nostra [...]."

Trad. d'Isabel Arimany. A: E. Gallén i altres, ed., pàg. 117.

Aquesta idea de Perrot d'Ablancourt ha estat formulada per diversos corrents teòrics actuals com a teoria de la traducció. Així, per exemple, E. A. Nida (1964) postula per a la traducció de la Bíblia l'equivalència dinàmica, és a dir, que el TD ha de ser perfectament natural en la llengua d'arribada i que ha de poder ser comprès de manera immediata.

També la teoria funcional desplaça l'èmfasi cap al TD, o més concretament, cap al seu objectiu o intenció comunicativa, que pot ser diferent de la del TO, ja que en gran mesura depèn de la situació comunicativa. Així per exemple, la traducció d'un discurs de Ciceró al català no té per objectiu "convèncer" el lector, com era l'objectiu de Ciceró, sinó, en qualsevol cas, "mostrar" els recursos argumentals que feia servir l'orador.

La idea de l'especificitat de les cultures pel que fa a la utilització dels recursos pragmàtics en particular, i dels recursos textuais en general, ha donat lloc a teories de la traducció que parteixen explícitament de teories de l'anàlisi del discurs o de la lingüística del text.

4.4. La traducció com a procés mental

La línia teòrica que es fixa especialment en el procés mental que du a terme el traductor és relativament recent, tot i que en els escrits dels traductors trobem en algunes ocasions referències a operacions mentals coma ara "entendre" el text d'origen, o "traslladar" el sentit.

Exemple d'equivalència dinàmica

A tall d'exemple anecdòtic, però il·lustratiu del concepte d'equivalència dinàmica, en la traducció de la Bíblia a l'esquimal, els *anyells* es converteixen en *foques*.

Lectures recomanades

Vegeu les obres següents:

K. Reiss; H. J. Vermeer (1996). *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción* (trad. d'S. García Reina i C. Martín de León; ed. original 1991). Madrid: Akal, per a l'estudi de la teoria funcional.

B. Hatim; I. Mason (1996). *Teoría de la traducción. Una aproximación al discurso* (trad. d'S. Peña; ed. original 1990). Barcelona: Ariel, per a una teoria basada en l'anàlisi del discurs.

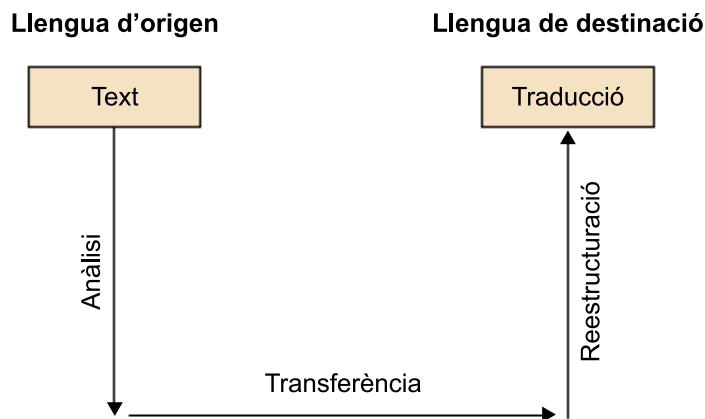
El poeta O. Paz ho expressa amb aquestes paraules:

[...] Su operación [del traductor] es inversa a la del poeta: no se trata de construir con signos móviles un texto inamovible, sino desmontar los elementos de ese texto, poner de nuevo en circulación los signos y devolverlos al lenguaje. Hasta aquí la actividad del traductor es parecida a la del lector y a la del crítico [...]. Así, en su segundo momento la actividad del traductor es paralela a la del poeta, con esta diferencia capital: al escribir, el poeta no sabe cómo será su poema; al traducir, el traductor sabe que su poema deberá reproducir el poema que tiene bajo los ojos [...]."

O. Paz, (1990). "Traducción: Literatura y literalidad". *Traducción: Literatura y literalidad*. Barcelona: Tusquets. A: López García, 1996, pàg. 517-518.

El primer que formalitza la idea de la traducció com a procés mental és E.A. Nida (1969). Aquest autor s'inspira en les nocions chomskyanes d'estructura profunda i estructura superficial i proposa un procés de la traducció en tres fases:

Esquema 7. El procés lingüístic de la traducció

Sobre aquest esquema l'autor explica les operacions mentals que du a terme el traductor amb les paraules següents:

"[...] en primer lloc, el traductor *analitza* el missatge de la llengua d'origen i el redueix a les seves estructures formals més simples i més clares, el *transfereix* en aquest nivell i a continuació el *reestructura* en el llenguatge del receptor més apropiat per al públic al qual vol arribar."

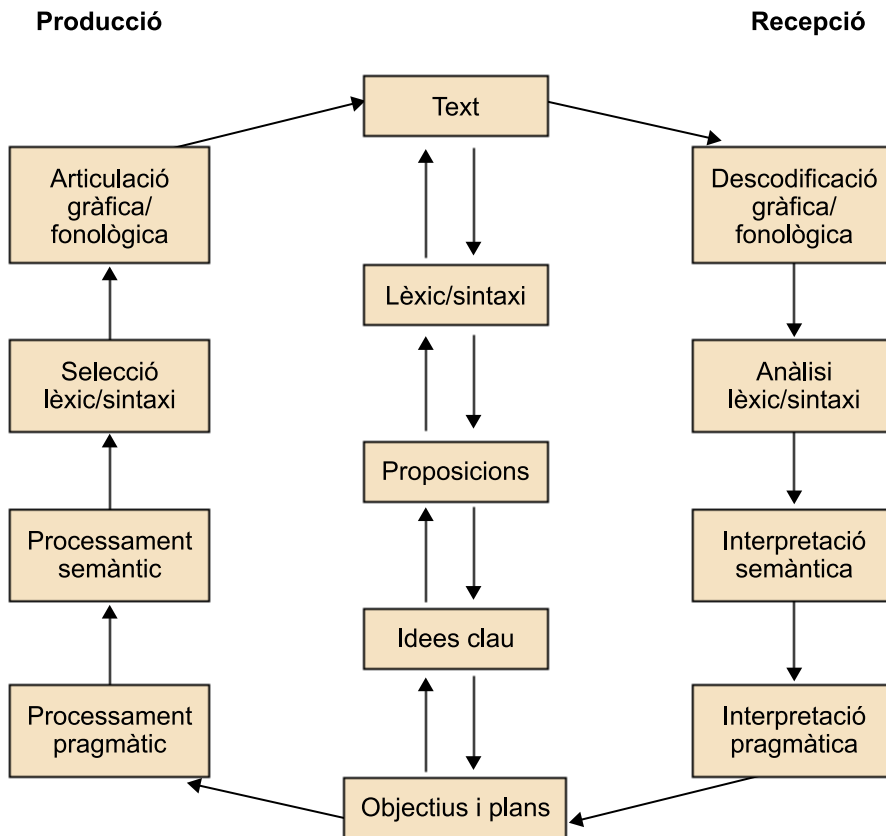
E.A. Nida, 1964; trad. d'M. Presas, pàg. 484 (cursives nostres).

Més endavant la teoria de la traducció assumeix aportacions de la psicolingüística, com ara models del processament del llenguatge natural, i de la psicologia cognitiva, com ara els conceptes d'expert i d'estratègies de resolució de problemes, que veurem en el mòdul "La competència del traductor" en parlar de la competència traductora. Pel que fa als models del processament del llenguatge natural, hi ha coincidència a considerar-lo com un procés simètric en el qual concretem una representació mental (producció del discurs), o bé abstraïm una representació mental a partir d'unes dades concretes (recepció del discurs), com es representa en l'esquema següent (adaptat de Belinchón i altres, 1994):

Observació

Val a dir que a aquest autor no li interessa el procés en si, sinó els seus extrems, la llengua d'origen i la llengua de destinació. Nosaltres destaquem la idea implícita en la seva explicació.

Esquema 8. Processament del llenguatge natural

Segons aquest model, la producció d'un text s'inicia amb la formulació d'un objectiu, que dona lloc a la formulació d'idees clau (processament pragmàtic), a la qual segueixen la formulació de proposicions (processament semàntic), la selecció lexicosintàctica (processament lèxic i semàntic) i per últim l'articulació gràfica o fonològica (processament visual o auditiu). El procés de la recepció seria l'invers: s'iniciaria amb la descodificació gràfica o fonològica, i seguirien l'anàlisi lexicosintàctica, la interpretació semàntica, i la interpretació pragmàtica que conduiria a determinar els objectius i plans de l'interlocutor.

En aquest marc, la traducció s'entén com un procés mental recursiu en el qual és fonamental el processament textual. Ara bé, aquest processament presenta trets específics:

- 1) El procés de recepció és sempre previ al procés de producció.
- 2) Entre ambdós processos hi ha una operació de canvi de codi lingüístic.
- 3) El procés de recepció integra la previsió de la traducció i la identificació de problemes.
- 4) El procés de producció integra un procés de resolució de problemes.

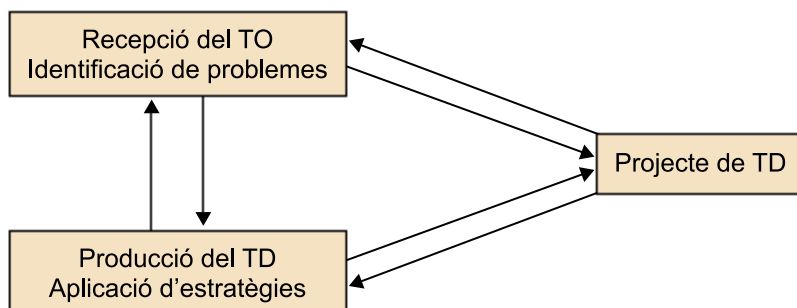
Lectura recomanada

J. H. Danks i altres (1997). *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks: Sage.

5) Entre ambdós processos hi ha la formulació de l'objectiu específic de la traducció.

Representem aquest procés en l'esquema següent:

Esquema 9. Processament textual i resolució de problemes

Segons aquest model la tasca del traductor consisteix a determinar els trets rellevants (pragmàtics, semàntics, lexicosintàctics i gràfics) del TO amb els quals construeix el projecte de text de destinació (PTD). La redacció del TD consisteix aleshores en la realització efectiva del PTD, que esdevé el criteri de decisió.

Vegeu també

Com veurem en el mòdul "La competència del traductor", el model del procés de la traducció és la base per a la formulació dels models de competència traductora.

En aquest apartat hem destacat la idea que la traducció és, sobretot, comunicació, i també un procés mental que du a terme el traductor. Ara bé, no podem oblidar tampoc, que les decisions traductores es prenen, en darrera instància, en el pla lingüístic. D'aquesta manera, els paradigmes teòrics de la traducció se'ns presenten com a complementaris, més que no pas com a antitètics.

Resum

En el mòdul "Aspectes de la pràctica de la traducció" ens preguntàvem si la teoria de la traducció pot ajudar a resoldre els problemes de la pràctica. En aquest mòdul hem vist les respostes que diferents corrents teòrics han aportat a aquesta pregunta. Com anirem veient a mesura que avancem en el nostre estudi, la traducció es pot concebre fonamentalment com un fenomen de **comunicació intercultural**. Ara bé, no cal oblidar que és, també, un **procés** mental que du a terme el traductor. Aquest procés es pot descompondre en diverses operacions com entendre el TO i produir el TD, amb una operació intermèdia que denominem *transferència*. La transferència es fa, en els plans lèxic i sintàctic, mitjançant un ventall de procediments o tècniques.

Les idees que acabem d'exposar constitueixen una síntesi dels quatre paradigmes (lingüístic, comunicatiu, intercultural i cognitiu) que hem estudiat en aquest mòdul. Tot i que aquests paradigmes es plasmen en teories durant la segona meitat del segle XX, podem trobar exponents més o menys explícits en totes les èpoques de la història de la traducció.

Activitats

Activitat 1

L'objecte de la teoria de la traducció

Indiqueu, entre els treballs següents, quins penseu que serien competència de la teoria de la traducció i per què:

1. Un estudi sobre la recepció de les òperes de Wagner a Catalunya.
2. Un recull de pròlegs de traductors catalans.
3. Establir un programa de subvencions per a traduccions d'autors catalans a llengües europees.
4. Un estudi crític de les traduccions de Josep Carner.
5. Un estudi comparatiu de les versions de drames de Shakespeare fetes per Josep Maria de Sagarra i per Salvador Oliva.
6. La creació d'una base de dades multilingüe del camp "telefonía mòbil".
7. Disseny d'un experiment per a observar l'ús dels diccionaris per part d'un grup de traductors.

Activitat 2

Història de la traducció

A continuació, us presentem alguns fragments de la *Circular sobre traduir* de Luter (1530) i del pròleg a la *Traducción literal y declaración del libro de los Cantares de Salomón* (1561) de Fray Luis de León. Compareu ambdós textos i situeu-los en la problemàtica de la traducció bíblica de la seva època.

Circular sobre traduir

"[...] A l'hora de traduir m'he esforçat a escriure un alemany pur i clar. I ens hem trobat molt sovint que ens hem passat dues, tres, quatre setmanes buscant una sola paraula i tot i així a vegades encara no l'hem trobada. [...] Estimat amic, ara que està traduït a l'alemany i llest, tothom pot llegir-lo i fer-se'l seu. Ara es poden resseguir tres o quatre pàgines amb els ulls sense encallar-se ni una sola vegada, però ningú no s'adona dels molts rocs i pedrotres que hi havia allà per on ara camina com si fos un tauló polit [...].

[...] Perquè no s'ha de preguntar a les lletres de la llengua llatina com s'ha de parlar alemany, [...], sinó que s'ha de preguntar a la mare de família a casa, als nens al carrer, a l'home corrent al mercat, i mirar-los la boca per veure com parlen i traduir d'acord amb això; aleshores sí que ho entenen i s'adonen que se'ls està parlant alemany.

[...] Per altra banda, no he prescindit de les lletres amb excés de llibertat, sinó que juntament amb els meus ajudants m'hi he fixat meticulosament, de tal manera que quan m'ha semblat necessari he mantingut la literalitat i no me n'he apartat tan lliurement; [...]."

(Trad. de Gemma Torra. A: E. Gallén i altres, 2000, pàg. 87, 89 i 95.)

Pròleg a la *Traducción literal y declaración del libro de los Cantares de Salomón*

"[...] Hace dificultoso su entendimiento, primeramente, lo que suele poner dificultad en todos los escritos donde se explican algunas grandes pasiones o afectos, mayormente de amor, que, al parecer, van las razones cortadas y desconcertadas; aunque, a la verdad, entendido una vez el hilo de la pasión que mueve, responden maravillosamente a los afectos que explican, los cuales nacen unos de otros por natural concierto. [...]

Lo segundo que pone oscuridad es ser la lengua hebrea en que se escribió, de su propiedad y condición, lengua de pocas palabras y de cortas razones, y ésas llenas de diversidad de sentidos; y juntamente con esto por ser el estilo y juicio de las cosas en aquel tiempo y en aquella gente tan diferente de lo que se platica agora [...].

Lo que yo hago en esto son dos cosas: la una es volver a nuestra lengua palabra por palabra el texto de este Libro; en la segunda, declaro con brevedad no cada palabra por sí, sino los pasos donde se ofrece alguna obscuridad en la letra, a fin que quede claro su sentido así en la corteza y sobrehaz, poniendo al principio el capítulo todo entero, y después de él su declaración. Acerca de lo primero procuré conformarme cuanto pude con el original hebreo, cotejando juntamente todas las traducciones griegas y latinas que de él hay, que son muchas, y pretendí que correspondiese esta interpretación con el original, no sólo en las sentencias y palabras, sino aun en el concierto y aire de ellas, imitando sus figuras y maneras de hablar cuanto es posible en nuestra lengua, que a la verdad responde con la hebrea en muchas cosas. [...] Bien es verdad que, trasladando el texto, no pudimos tan puntualmente ir con el original; y la

cualidad de la sentencia y propiedad de nuestra lengua nos forzó a que añadiésemos algunas palabritas, que sin ellas quedara obscurísimo el sentido; pero estas son pocas, y las que son van encerradas entre dos rayas de esta manera () [...]."

(López García, 1996, pàg. 78 i 79)

Exercicis d'autoavaluació

Exercici 1

Història de la traducció i de la interpretació

1. Indiqueu els trets comuns de les situacions següents:

- Els prínceps intèrprets egipcis i els actuals intèrprets de l'ONU.
- La manera de treballar dels traductors i dels intèrprets en el segle XXI.
- La tasca de Kumarajiva i la de sant Jeroni.
- La traducció a la Xina i al Japó al segle XIX.
- L'aportació dels traductors de l'escola de Bagdad i la dels intèrprets de congressos científics actuals.

2. Indiqueu els trets diferencials de les situacions següents.

- El traductor del segle XIX i el del segle XXI.
- El traductor de la Bíblia del segle XXI i el de segles anteriors.
- El traductor científic actual i els traductors de l'Escola de Toledo.
- El traductor de doblatge i el traductor teatral del segle XIX.
- Els intèrprets actuals i els intèrprets dels colonitzadors.

Exercici 2

Paradigmes de la teoria de la traducció

Llegiu els passatges següents de textos de traductors, indiqueu-ne les paraules clau i digueu a quina línia teòrica al·ludeixen:

- "Car el que és jo no solament admeto, sinó que declaro obertament que quan tradueixo dels grecs –excloent-ne les Sagrades Escripures, en què l'ordre de les paraules mateix és un misteri– no ho faig paraula per paraula, sinó expressant-ne el sentit."
- "D'aquesta manera, no m'aferro sempre a les paraules ni al pensament d'aquest autor i, respectant la seva finalitat, componc les coses al nostre gust i a la nostra manera. Els temps diferents no desitgen tan sols paraules, sinó pensaments diferents; [...] Malgrat que això no pertany pròpiament a la traducció, però val més que la traducció; i els antics no traduïen d'una altra manera."
- "En primer lloc, cal que el traductor entengui perfectament el sentit i la matèria de l'autor que tradueix, perquè entenent-lo mai no serà obscur en la seva traducció; i si l'autor que tradueix és una mica complicat, el podrà fer fàcil i completament intel·ligible."
- "La traducció pot ser definida de la manera següent: *substitució de material textual en una llengua per material textual equivalent en una altra llengua.*"
- "El procés de la traducció pot ser representat com un *procés seqüencial i interactiu* que es pot dividir en tres fases principals de processament: sintàctic, semàntic i pragmàtic. Si bé cadascuna de les fases ha d'intervenir tant a l'anàlisi com a la síntesi, (a) és possible que el pas per alguna sigui molt ràpid, i (b) normalment el processament consisteix [...] en una combinació de processos de reconeixement de patrons i d'inferència basats en els coneixements previs i en les expectatives."
- "L'equivalència dinàmica en traducció té per objectiu una completa naturalitat de l'expressió, i mira de relacionar el receptor amb modes de comportament que són rellevants en el context de la seva mateixa cultura; no insisteix a fer-li comprendre els models culturals del context de la llengua original perquè compregui el missatge."

Solucionari

Exercici 1

1.
 - a) Uns i altres intervenen en negociacions entre estats.
 - b) La implantació de la tecnologia al servei de traductors i d'intèrprets. Per a dir-ho així, ambdues professions havien quedat relativament al marge dels avenços tecnològics.
 - c) En ambdós casos, la tasca s'orienta a la difusió de creences religioses, i està presidida pel concepte de la "recta interpretació" dels textos sagrats.
 - d) En ambdós casos la traducció constitueix la via de penetració d'avenços científics i tècnics i de noves ideologies, al servei de la modernització del país.
 - e) La contribució a la difusió de la ciència.
2.
 - a) Tot i que la tasca és essencialment la mateixa, el traductor del segle XXI se serveix dels avenços tecnològics i disposa d'un volum de fonts d'informació sense precedents.
 - b) Fonamentalment, ha variat el concepte de la traducció i, per tant, el requeriment de traduir literalment.
 - c) Han variat fonamentalment les possibilitats d'accés al coneixement i d'eines auxiliars (per exemple, diccionaris, bases de dades terminològiques) per a dur a terme la tasca.
 - d) Tot i que ambdós tradueixen llenguatge oral, el doblatge està fortament condicionat pel mitjà.
 - e) Els intèrprets actuals gaudeixen d'un reconeixement social que no tenien els intèrprets del colonitzadors.

Exercici 2

1. Sant Jeroni, *Epístola LVII. A Pammaqui sobre la millor manera de traduir*. A: E. Gallén i altres, trad. de Victòria Alsina, pàg. 37. Sant Jeroni, des de la pràctica de la traducció, es revolta contra la imposició de la traducció paraula per paraula, amb l'excepció de la Bíblia. Observem, però, que en reivindicar la idea de la traducció pel sentit no posa en dubte que aquest és un factor objectivable. Sant Jeroni representa, així, la idea de la traducció com a intercanvi lingüístic.
2. Nicolas Perrot d'Ablancourt, *Dedicatòria al senyor Contrart* de la seva traducció de Lluçà, trad. d'Isabel Arimany. A: E. Gallén i altres, pàg. 117. Com en el text que hem citat en l'apartat 4.2, el traductor defensa que el millor respecte a l'"esperit" de l'autor és fer-ne una interpretació pròpia i una adaptació a les expectatives del receptor. Implícitament, però, accepta que la "bona" traducció és una altra cosa. No es pot deslligar de la idea del sentit unívoc. Amb tot, d'Ablancourt estaria en la línia de la traducció com a comunicació intercultural.
3. Dolet, E. (1540). *De la manera de traduir bé d'una llengua a una altra* (trad. de Marc Núñez de Prado. A: E. Gallén i altres, pàg. 109). En aquest cas, el traductor es mostra conscient del seu paper en una cadena que comunica un autor original amb un lector del text de destinació. En aquest sentit representaria la idea de la traducció com a comunicació bilingüe.
4. Definició de J. C. Catford. A: *A Linguistic Theory of Translating*, pàg. 20. Les paraules clau serien substitució, i equivalent, representatives de la idea que la traducció consisteix en una operació d'intercanvi lingüístic.
5. Descripció del procés de la traducció per R.T. Bell, *Translation and Translating. Theory and Practice*, pàg. 60. L'autor fa referència a diversos processos i mecanismes mentals: el processament lingüístic, l'aplicació dels coneixements previs (memòria) i els processos d'inferència.
6. E.A. Nida, *Toward a Science of Translation*, pàg. 159, trad. d'M. Presas. L'autor defineix aquí el seu concepte d'"equivalència dinàmica" en el marc d'un concepte de la traducció com a comunicació intercultural.

Glossari

corpus comparables Dos reculls de textos de la mateixa llengua: un corpus de textos originals d'aquesta llengua, i un corpus de textos traduïts, d'una o més llengües estrangeres.

corpus paral·lels Recull de textos originals d'una llengua A i les seves versions a una llengua B.

equivalència Relació que s'estableix, o que s'ha d'establir, entre el TO i el TD en la traducció. Diversos corrents teòrics qualifiquen l'equivalència segons paràmetres diferents: equivalència referencial o denotativa, equivalència connotativa, equivalència pragmàtica, etc.

llengua franca Llengua que en una època determinada és de domini general en un àmbit geogràfic determinat, per la qual cosa s'empra en les relacions internacionals.

model Conjunt de supòsits sobre un objecte, que serveix per a descriure'l. Un model es fixa en les propietats essencials de l'objecte, i n'és la idealització. Cal no confondre el model amb l'esquema mitjançant el qual se'l representa gràficament.

paradigma Conjunt d'idees que, en un moment determinat, dominen un camp científic determinat. Aquestes idees provenen de descobriments anteriors. Per exemple, "astronomia copernicana", "física newtoniana".

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Delisle, J.; Woodsworth, J. (ed) (1995). *Les traducteurs dans l'histoire*. Ottawa: Les Presses Universitaires d'Ottawa. (Versió en anglès: *Translators through History*. Amsterdam, Filadèlfia: John Benjamins.)

L'obra repassa els diversos papers que han representat els traductors i els intèrprets en la història de la cultura i de les relacions entre pobles: "Els traductors, inventors d'alfabets", "Els traductors, constructors de llengües nacionals", "Els traductors, artesans de literatures nacionals", "Els traductors, difusors de coneixements", "Els traductors, actors en el teatre del poder", "Els traductors, propagadors de religions", "Els traductors, importadors de valors", "Els traductors, redactors de diccionaris", "Els intèrprets, testimonis privilegiats de la història".

Gallén, E.; Llanas, M.; Ortín, M.; Pinyol i Torrens, R.; Quer, P. (2000). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*. Vic: Eumo.

Primer recull de textos de traductors traduïts al català. Els textos s'agrupen en cinc períodes: "De l'antiguitat a l'humanisme", "Del renaixement a l'època de les belles infidels", "Neoclàssics i il·lustrats", "El segle romàntic", "La primera meitat del segle XX". Per a cadascun dels períodes s'inclou una introducció i els textos es presenten en edició bilingüe. En aquesta bibliografia incloem altres antologies ja que els editors respectius mai no coincideixen exactament en la seva tria.

Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. Londres i Nova York: Routledge.

L'autor presenta les teories actuals de la traducció amb una orientació didàctica. El llibre conté un glossari dels conceptes clau, resums del contingut, textos il·lustratius, així com qüestions per a la reflexió i exercicis d'aplicació.

Bibliografia complementària

1. Obres generals

Baker, M. (ed) (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Londres, Nova York: Routledge.

Belinchón, M.; Igoa, J. M.; Rivière, A. (1994). *Psicología del lenguaje. Investigación y teoría* (2a. ed.). Madrid: Trotta.

Holmes, J. S. (1988). "The Name and Nature of Translation Studies". *Translated! Papers on Literary Translation Studies* (pàg. 66-80). Amsterdam: Rodopi.

2. Història de la traducció, antologies

Bacardí, M.; Fontcuberta, J.; Parcerisas, F. (ed.) (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antologia. Vic: Eumo.

Ballard, M. (1995). *De Cicéron à Benjamin*. Lilla: Presses Universitaires de Lille.

Bassnett, S. (1991). *Translation Studies*. (ed. revisada). Londres, Nova York: Routledge.

Catelli, N.; Gargatagli, M. (ed.) (1998). *El tabaco que fumaba Plinio. Escenas de la traducción en España y América: relatos, leyes y reflexiones sobre los otros*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

Lafarga, F. (ed.) (1996). *El discurso sobre la traducción en la historia. Antología bilingüe*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

López García, D. (ed.) (1996). *Teorías de la traducción. Antología de textos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

Santoyo, J. C. (ed.) (1987). *Teoría y crítica de la traducción. Antología*. Bellaterra: Publicacions de la UAB.

Vega, M. A. (ed.) (1994). *Textos clásicos de teoría de la traducción*. Madrid: Càtedra.

3. Teories actuals

Bassnett, S.; Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. Londres: Frances Pinter.

Bell, R. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. Londres, Nova York: Longman.

Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press. [Versió en castellà: *Una teoría lingüística de la traducción*. Caracas: Universidad Central de Venezuela, 1970].

Danks, J. H. i altres (1997). *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks: Sage.

Gentzler, E. (1993). *Contemporary Translation Theories*. Londres, Nova York: Routledge.

Hatim, B.; Mason, I. (1996). *Teoría de la traducción. Una aproximación al discurso* (trad. d'S. Peña, ed. original de 1990). Barcelona: Ariel.

Neubert, A.; Shreve, G. M. (1992). *Translation as Text*. Kent, Londres: The Kent State University Press.

Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.

Nida, E. A.; Taber, Ch. R. (1974). *The Theory and Practice of Translation*. Leyden: Brill.

Reiss, K; Vermeer, H. J. (1996). *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción* (trad. d'S. García Reina i C. Martín de León; ed. original de 1991). Madrid: Akal.

Vinay, J. P.; Darbelnet, J. (1977). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction* (ed. revisada i corregida, 1a. ed. 1958). París: Didier.